

TÁJÉKOZÓDÁS

CARNAP KORAI METAFIZIKA-KRITIKÁJA

AMBRUS GERGELY

1. Az *Aufbau* hagyományos értelmezése és a metafizika-kritika kritikája¹

A Bécsi Kör és azon belül Carnap filozófiájának legszélesebb körben ismert vonása – az analitikus filozófiai közösségen kívül mindenképpen – a radikális metafizikaellenesség, amely szerint *minden* metafizikai nézet jelentés nélküli: Isten, a lélek, vagy az elmétől független világ létezése, az agy-tudat viszony, az okság, vagy a valóság általános természete nem pusztán megválaszolhatatlan, hanem szó szerint értelmetlen kérdések. A sztereotíp nézet sokáig az volt, sőt a nem analitikus kritikusok körében, úgy tűnik, gyakran mindmáig az, hogy Carnap metafizika-kritikájának lényege a *verifikacionizmus*, amit gyakran kiegészítenek azzal az állítással, hogy a verifikacionizmusra alapozott metafizika-kritika önellentmondásos.² Valójában azonban

¹ A tanulmány megírásához nyújtott segítségéért köszönettel tartozom Friedrich Stadlernek, valamint az OTKA-nak (K 60083) bécsi kutatásaim támogatásáért.

² Ezt a „metafizika-kritika kritikái” érvet a későbbiekben tárgyaljuk. Egy illusztráció egy ma is széles körben használt („analitikus”) nyelvfilozófia tankönyvből: „A (verifikálhatósági) Elv alapján a pozitivisták azt állították, hogy nincs tartalmas kérdés azzal kapcsolatban, hogy léteznek-e anyagi tárgyak, érzetadatok és így tovább. Mindez csupán a nyelvi konvenció megválasztásának a kérdése. Ez a választás nem tényeken alapul, hanem tisztán pragmatikus. De vajon *mi* tény? A válasz nyilvánvaló: ami az adottal kapcsolatos. Mivel egyedül az adott verifikál bármely igaz állítást. Az adott az, ami abszolút módon megszabja, hogy miről beszélhetünk az elméleteinkben: az adott a va-

Carnap metafizika-kritikája meglehetősen összetett volt, és az idők folyamán jelentősen változott is, mind célpontjait tekintve, tudniillik, hogy mit tekintett metafizikának, mind érvei és módszerei vonatkozásában; a verifikacionista érvelés csupán ezek egyike, és nem is a legfontosabb.

A metafizika elleni támadás vizsgálatához először célszerű tisztázni, hogy mit is értett Carnap e fogalmon. Nos, Carnap különböző korszakaiban különböző értelemben használta a „metafizika” szót, amelyeket a következőképpen csoportosíthatunk.

1. *Korai kantianus metafizika-felfogás*: metafizikaiak az olyan filozófiai rendszerek, amelyek túllépnek az induktív tudományok tartalmán, azaz állításaik empirikusan, az induktív tudományok által nem ellenőrizhetők. (Ide tartoznak a német idealisták, Fichte, Schelling, vagy Hegel filozófiája). Ugyanakkor nem számítanak metafizikusnak a „tudományos filozófusok”, például a klasszikus empiristák és pozitivisták (például Hume, Mach, vagy Avenarius), de eleinte a neokantianusok és a fenomenológusok (Husserl) sem.

2. *Metafizikaiak az intuíción alapuló filozófiák*, például Schopenhauer, Nietzsche, Eduard von Hartmann, Bergson nézetei.

3. *Radikális metafizika-felfogás*.³ A hagyományos filozófia egésze metafizika, „(...) az egész régi értelemben vett filozófia, akár Platónhoz, akár Aquinói Tamáshoz, Kanthoz, Schellinghez, vagy Hegelhez kapcsolódik, akár pedig új 'lét-metafizikát' vagy 'szellemfilozófiát' épít fel, (...) értelmetlennek bizonyul”.⁴ Sőt később Wittgenstein (és a hatása alá

lóság, amelyet megfelelően le kell írunk. (...) Tehát a pozitivisták, miközben visszautasítják a valóság természetéről szóló metafizikai vitát, erős metafizikai feltevésekkel élnek a valóságról: a valóság kizárólag az adottból áll. (...) A pozitivisták kriptó-antirealisták. Tiltakozásuk ellenére elkötelezettek egy erőteljes és szerintünk teljesen téves metafizika mellett (Devitt–Sterelny, 1987, 190).

Egy másik, Imgartenhez fűződő közismert érv szerint az értelmesség verifikációs kritériumának státusza kérdéses, mivel sem empirikus (mivel nem verifikálható), sem analitikus kijelentésnek nem tekinthető.

³ Ezt a felfogást reprezentálja például „A régi és az új logika” (1930/1972), vagy „A metafizika kiküszöbölése a nyelv logikai elemzésén keresztül” (1931–32/1972).

⁴ Carnap 1930/1972, 199. o.

került Schlick és Waismann is) metafizikával fertőzöttnek minősült.⁵ Ide tartozik tehát minden hagyományos metafizikai probléma, mint pl. a külvilág, az Én, a más elmék létezése és természete, a test-lélek probléma, az oksági viszony természete, nominalizmus vs realizmus, és így tovább.

4. *Késői liberális metafizika-felfogás*: nem metafizikaiak azok a filozófiai elméletek, amelyeket koruk tudományos elméleteit figyelembe véve dolgoztak ki, ilyen például Arisztotelész vagy Kant filozófiája.⁶

E különböző értelemben vett metafizikai nézetek ellen Carnap különféleképpen érvelt. Az (1) és (2) értelemben vett metafizikai elméletek elleni egyik alapvető érve az volt, hogy nincsen semmilyen nem-empirikus, tiszta a priori tudás: minden tudásnak van tapasztalati eleme.

Ebből egyfelől következik a (2) típusú metafizikai elképzelések elvetése, hiszen eszerint az irracionális intuíción és a vallásos hiten alapuló meggyőződések nem nevezhetők tudásnak (181., 182.).⁷ Másfelől következik a kanti szintetikus a priori tudás tagadása is. Carnap és a Bécsi Kör fontos tézise volt, hogy nincsenek a priori szintetikus kijelentések, így a metafizikai kijelentések nem értelmezhetők ekképpen, mi több – Kant nézetével ellentétben – a matematikai kijelentések sem.⁸

A legáltalánosabb (3) értelemben vett metafizikai nézetek, a különféle létezés- és lényegkérdések értelmessége ellen Carnap többféleképpen is érvelt. Az *Aufbaubeli* érveket az alábbiakban részletesebben vizsgálom. Az értelmesség verifikációs kritériuma a *Scheinprobleme der Philosophie*-ben kap először fontos szerepet. „Régi és az új logika” (1930) illetve „A metafizika kiküszöbölése a nyelv logikai elemzésén keresztül” (1932) című tanulmányokban új metafizika-kritikai elem, hogy bizonyos metafizikai kijelentéseket illetve érveket

⁵ Vö. pl. *The Logical Syntax of Language*, 284., 321.

⁶ Carnap 1963a.

⁷ A zárójelben szereplő számok a továbbiakban mindig az *Aufbau* megfelelő szakaszaira vonatkoznak.

⁸ Ezt a nézetet egyébként már jóval korábban igen határozottan képviselte Schlick. Vö. „Gibt es intuitive Erkenntnis?” (Schlick, 1913).

azért kell elvetnünk, mert különböző módokon⁹ megsértik a logikai grammatikát, mint például Descartes cogito-érve, vagy Heidegger kijelentése: „A semmi semmizik”. Később a metafizika-kritika alapvető pillére lesz a formai és a tartalmi beszédmód megkülönböztetése, majd az általános szavak értelmezése („A fizikai nyelv, mint a tudomány egyetemes nyelve” (1932), *Logische Syntax der Sprache* (1934)), majd a(z) egy fogalomrendszerhez képest) külső és belső kérdések megkülönböztetése („Empirizmus, szemantika és ontológia” (1950)).

*

Az alábbiakban Carnap *Aufbaubeli* metafizika-kritikáját vizsgálom. Ehhez azonban tisztázni kell, hogy mi volt Carnap általános célja az *Aufbauban*. Az angolszász filozófiában sokáig uralkodó felfogás szerint, amelyet a továbbiakban a *hagyományos értelmezésnek* nevezek, Carnap átfogó filozófiai platformja a *radikális empirizmus* volt, amely az *Aufbauban* egy formális-logikai empirista programban nyilvánult meg.¹⁰ Ez a radikális empirista program, tömören összefoglalva, két fő részből állt. Egyfelől egy hagyományos empirista ismeretelméleti és szemantikai programból, amely a tudásigényre jogosult empirikus fogalmak és állítások tartományát kívánta meghatározni. Az *Aufbauban* oly módon, hogy az empirikus fogalmakat (explicit definíciók illetve ún. használati definíciók¹¹ segítségével) redukálta az egyéni észlelési tapasztalatokra. Az *Aufbau* újdonsága ezen értelmezés szerint elsősorban az új Frege-Russell-féle szimbolikus logikának (ezen belül elsősorban a relációk russelli logikájának) az alkalmazása volt, amelynek a segítségével Carnap a korábbi hasonló kísérleteknél sokkal átfogóbb és részletesebb eredményeket ért el az empirikus fogalmak meghatározásában. Az átfogó empirista program másik eleme a matematika és

⁹ Itt Carnap a tárgyszférák keverése (Sphärenvermengung, confusion of spheres) mellett, amely már az *Aufbauban* is szerepelt mint bizonyos metafizikai álproblémák forrása (lásd később), másféle logikai grammatikai hibákat is bemutat.

¹⁰ Ez volt többek között Quine és Goodman, vagy Kraft véleménye is.

¹¹ A használati definíciók értelmezéséhez lásd az *Aufbau* 39., 40. és 48. szakaszait.

a logika olyan értelmezése, amely összefér a radikális empirizmussal, azaz a matematika és a logika analitikus voltának (különféle) elméletei.¹² Az *Aufbau* tartalma eszerint egy fenomenalista-redukcionista elmélet volt, Russell Külvilág-programjának¹³ részletesebb és logikailag kifinomultabb változata, vagy ahogy Price fogalmazott: „Hume plusz matematikai logika”.

Ezt az értelmezést kétségkívül sok minden kézenfekvővé teszi, például Carnap szellemi önéletrajzának bizonyos megjegyzései, amelyekben arról számol be, hogy Russell „Tudásunk a külvilágról” című tanulmánykötetének a hatására találta meg saját filozófiai feladatát, nevezetesen a Külvilág-program részletes kivitelezését.¹⁴ Valóban, az *Aufbau*-ban Carnap a russelli logikai alkalmazásával konstruálta meg a tárgyakat az érzéki tapasztalatokból. Emellett szól az *Aufbau* Russelltől származó mottója is: „A tudományos filozófia legfőbb elve a következő: ahol csak lehetséges, helyettesítsük a következtetett entitásokat logikai konstrukciókkal”; vagy Carnap meghatározása az *Aufbau* céljáról, ami „(...) a ‘valóság’ redukálása az ‘adottra’”; illetve „Jelen tanulmány egy kísérlet arra, hogy a *relációk elméletét a valóság analízására alkalmazzuk* (3).¹⁵

Az *Aufbau* metafizika-kritikájának ellentmondásos mivolta mellett érre az értelmezésre támaszkodik és abból indul ki, hogy ez a kritika a verifikacionizmusra épül. A „verifikacionizmus” értelme az *Aufbau*-ban eszerint a következő lenne:

i. *A jelentés verifikációs elmélete.* Egy fogalom jelentését azok a definíciók adják (explicit definíciók vagy Carnap-féle használati definíciók), amelyekre támaszkodva a fogalmat tartalmazó kijelentéseket le lehet fordítani kizárólag az egyéni tapasztalatokra vonatkozó kijelentésekre.

¹² Lásd erről például Baker 1988.

¹³ Russell 1914.

¹⁴ Carnap 1963a.

¹⁵ „The supreme maxim of scientific philosophizing is this: wherever possible, logical constructions are to be substituted for inferred entities”. „(...) the „reduction of ‘reality’ to the ‘given’”. (...) „The present study is an attempt to apply the theory of relations to the task of analysing reality.”

ii. Az *értelmesség verifikációs kritériuma*. Egy fogalom kognitíve értelmes, ha a fogalmat tartalmazó kijelentés lefordítható az egyéni észlelési tapasztalatokra vonatkozó kijelentésekre.

A metafizika-kritika ellentmondásossága melletti érvet röviden a következőképpen fogalmazhatjuk meg:

(A1) Fogalmak és tárgyak azonosak.

(A2) A metafizikai kijelentések kognitív értelmetlensége az értelmesség verifikációs kritériumából következik.

(A3) Az értelmesség verifikációs kritériuma a jelentés verifikációs elméletéből következik.

A jelentés verifikációs elméletéből és a fogalom-tárgy azonosságból következik a tárgyak *ontológiai redukciója* a fenomenális tapasztalatokra.

Tehát a fogalomrendszer nem semleges metafizikailag, így az *Aufbau* metafizika-kritikája ellentmondásos.¹⁶

¹⁶ Ellenvethető, hogy a „verifikálhatóság” vagy a „verifikálható” kifejezés az *Aufbau*ban nemigen szerepel (összesen kétszer, 161., 176.). Ezt azonban pusztán terminológiai kérdésnek tekinthetjük, amennyiben a verifikálhatóságot az *Aufbau* konstrukciós rendszerében való megkonstruálhatósággal azonosítjuk.

Másfelől megjegyzendő, hogy az *Aufbau*ban Carnap nem teszi explicité a fogalmak jelentése, illetve a fogalmak értelmessége közötti megkülönböztetést (azaz a jelentés verifikációs (konstrukciós) elmélete és az értelmesség verifikációs (konstrukciós) kritériuma közötti különbséget). Ennek többféle magyarázata is lehet. Kézenfekvő, hogy egy olyan elméletben, amely szerint (a) egy szó jelentése azonos a konstrukciójának a módjával, és (b) *csak* a konstruált fogalmaknak van jelentése, ez a két meghatározás szorosan összekapcsolódik. Az *Aufbau* empirista, fenomenalista-redukcionista értelmezése szerint a két kérdés azért nem válik szét, mert egyfelől csak a közvetlen tapasztalatra visszavezethető állítások verifikálhatók, másfelől a fogalmak/kijelentések jelentése a közvetlen tapasztalatra visszavezetés módja. Azonban, mint amellet az alábbiakban érvelni fogok, az *Aufbau* ilyen empirista-redukcionista értelmezése nem tartható.

Más magyarázatot ad Coffa 1987. Leegyszerűsítve, ő amellet érvel, hogy az általa „szemantikai hagyománynak” nevezett átfogó megközelítésen belül (amelyet Kanttól Carnapig rekonstruál), nem válik szét a létezés és a jelentés

Az *Aufbau* ilyen értelmezését és a metafizika-kritika ellentmondásossága melletti érvet azonban erősen gyengíti, hogy nyilvánvaló, Russell és Carnap céljai döntően különböztek. Russell programja nem pusztán ismeretelméleti és szemantikai, hanem metafizikai program is volt. Egyik alapvető célja kétségkívül az, hogy behatárolja a külvilágra vonatkozó biztos tudásunk terjedelmét.¹⁷ Ez a Külvilág-program kartézianus/fundacionalista ismeretelméleti oldala. A programnak azonban volt egy metafizikai oldala is: a következtetett entitásoknak a konstruált entitásokkal való helyettesítésével Russell egy érzetadat metafizikát is megalapozott. Ugyanis: a russelli „ismeretség elve” szerint csak az olyan tárgyakra vonatkozó kijelentések tartalma lehet megismerhető, amelyek visszavezethetők közvetlenül, ismeretség által megismerhető elemekre. Az ilyen elemek pedig az érzetadatok – következőképp Russell ismeretelméleti konstrukciós programja egy metafizikai fenomenalista ontológiához vezetett.¹⁸

Carnap viszont, noha az *Aufbauban* Russellhez hasonlóan az empirikus fogalmak jelentésének a meghatározását tűzte ki célul (tehát az olyan fogalmakét, amelyekkel tudásigényre jogosult állítások fogalmazhatók meg), és ezt szintén az érzéki tapasztalatokra redukáló definíciókkal kívánta végrehajtani, folyamatosan hangsúlyozta, hogy az általa kidolgozott/kidolgozandó fogalomrendszer *metafizikailag semleges*. Például:

kérdése. Azaz, amiről értelmes kijelentés tehető, az létezik is. A kérdés persze az, hogy mitől értelmes egy kijelentés. Nyilván attól, hogy valamilyen „legitim” nyelven fogalmazzák meg. Carnap esetében pedig a „legitim nyelvek” a konstruált nyelvek.

¹⁷ Russell általános filozófiai célkitűzése az volt, szellemi önéletrajza szerint (Szellemi fejlődésem, 15.), hogy megvizsgálja, lehetséges-e bármivel kapcsolatban biztos tudás. A Külvilág-program pedig ennek az általános programnak a külvilágra, avagy az empirikus tudásra korlátozott része.

¹⁸ Russell azon nézeteit, amelyek a *Tudásunk a Külvilágról* (1914) című előadás-sorozatában kulminálódtak, általában fenomenalistának szokás nevezni, bár van aki vitatja a megnevezés jogosságát (vö. pl. Griffin 2003, 30. o.)

- „A tudományos állítások a pusztá formákról szólnak, anélkül, hogy bármit is mondanának arról, hogy milyen tárgyakra illetve relációkra utalnak ezek a formák” (12).¹⁹
- „A tudomány arról akar beszélni, ami objektív; azonban bármi ami nem a struktúrához, hanem a tartalomhoz tartozik, bármi amire konkrétan rámutatunk, végső soron szubjektív” (16).²⁰
- Úgy tűnik, hogy egyetértünk Russellel (abban), hogy a nem-empirikus valóság fogalmát nem lehet megkonstruálni. Ez azonban nem tűnik összeegyeztethetőnek azzal a ténnyel, hogy Russell gyakran felvet olyanfajta kérdéseket, amelyek realista meggyőződést implicálnak, (függetlenül attól, hogy hogyan válaszoljuk meg őket): például, hogy léteznek-e fizikai tárgyak, amikor nem figyeljük meg őket; hogy léteznek-e más személyek; léteznek-e osztályok, etc.” (176).²¹

2. Az *Aufbau* újabb értelmezései

A hatvanas évektől kezdődően az *Aufbau* fenomenalista-redukcionista értelmezésének a dominanciája csökkent, és újabb interpretációk jelentek meg. Például: Az *Aufbau*

1. A klasszikus empirizmus ismeretelméletének formális bizonyítására tett nagyszabású (de sikertelen) kísérlet (Kambartel 1968).
2. A tudományos tudás kanti megalapozási programjának modernizált és formalizált változata (Haack 1977).

¹⁹ „Scientific statements speak of mere forms without saying what the terms and relations of these forms are.”

²⁰ „Science wants to speak of the objective; however, everything that does not belong to the structure but only to the material, everything that is concretely pointed out, is in the end subjective.”

²¹ „It seems that we agree with Russell (...) that the concept of nonempirical reality cannot be constructed. However, this does not seem to be consistent with the fact that, in Russell, question of the following type are frequently posed, which (independently of how they answered) imply a realistic persuasion: whether physical things exist when they are not observed; whether other persons exist; whether classes exist etc.”

3. Az általános konvencionalista filozófia egy példája (Runggaldier 1984).
4. A Frege-Russell-i modern logikai hagyomány első alkalmazása a tiszta matematikán kívül, a fenomenális tapasztalat világára (Vuillemin 1971).
5. Az első pontos kidolgozása egy fenomenális rendszernek, amely meghatározza, hogy mi az a minimális fogalmi bázis, amire szükség van az észlelési tudás rekonstrukciójához (Goodman 1963, Moulines 1973).
6. Implicite tartalmazza egy mesterséges intelligencia rendszer modelljét (Moulines 1973, Kese 1988).²²

Ezen értelmezések mellett mind lehet érvelni és az *Aufbau* bizonyos vonásainak a magyarázatában többé vagy kevésbé plauzibilisek is. Mindazonáltal szerintem sokkal gyümölcsözőbb az az újabb átfogó értelmezési irány, amelyet elsősorban Michael Friedman és Alan Richardson képvisel. Eszerint Carnap átfogó célja *nem* egy radikális empirista ismeretelméleti program volt, hanem *az egységes tudomány metafizikasemleges nyelvének* a kidolgozása. Friedman így ír: „Carnap álláspontjának a lényege a metafizikai semlegesség volt, nem a radikális empirizmus”.²³ Richardson szerint pedig: „Ha létezik egyetlen meghatározó jegye Carnap filozófiájának, akkor ez az az állítás, hogy a tudomány és a filozófia egyaránt művelhető a metafizika hagyományos problémái vonatkozásában semleges módon.”²⁴ Ez az értelmezés egyébként nemcsak Carnapra vonatkoztatható: a metafizikasemleges fogalomrendszer, az egységtudomány nyelvének a kidolgozása más logikai pozitivisták alapvető célja is volt, Neurath-é mindenképpen.

Ez a felfogás összhangban van azzal a tézissel, hogy Carnap filozófiai projektjének és benne metafizika-kritikájának a lényege *nem a verifikacionizmus*. Ez nem jelenti azt, hogy a verifikacionizmus egyáltalán nem volt része a logikai pozitivista „doktrínának”, de szerepe sokkal kevésbé volt jelentős, mint azt a hagyományos értelmezés tartja; Carnap és a logikai pozitivisták komplex metafizikaellenes érv-

²² Vö. Moulines 1991.

²³ Friedman 1999, 110.

²⁴ Richardson 1992, 45.

rendszerének az értelmezése messze nem alapozható csupán a verifikációs elméletre.

3. A tudomány egységes nyelve és a metafizika kritikája

Nézzük most akkor az *Aufbau* érveit a metafizika ellen ennek az alternatív értelmezésnek a fényében, amely szerint Carnap átfogó célkitűzése nem a radikális empirizmus (a verifikacionista redukció), hanem az *egységtudomány* programja volt. Először is, mi értendő *egységtudomány* alatt? Nos, az *egységtudomány* elsősorban egy *szemantikai program* volt, amely a tudomány egységes nyelvének, fogalomrendszerének a kidolgozására irányult. A 30-as évek fordulójának Bécsi Körbeli vitái részben arról szóltak, hogy milyen legyen ez a közös nyelv. Carnap az *Aufbau*-ban a fenomenális nyelvet javasolta, majd később, fizikalista fordulata után, a fizikai nyelvet.²⁵ Az *egységtudomány* projekt ettől kezdve szorosan összefonódik a Bécsi Kör fizikalizmus programjával, amelyet általánosan két fő tézissel jellemezhetünk: i. minden tudományos állítást meg lehet fogalmazni fizikai nyelven, a fizikai fogalomrendszer segítségével; ii. minden jelenséget meg lehet magyarázni a fizikai törvények segítségével. A két tétel státusza különböző volt: az előbbi egy normatív elv, az utóbbi viszont egy empirikus hipotézis, amelyet a logikai pozitivisták jó része egyáltalán nem tekintett biztosnak. Carnap is úgy vélte, hogy a törvények redukálhatósága nyitott kérdés, még az 1963-ban megjelent *The Philosophy of Rudolf Carnap*-ban is csak mint lehetőséget említi.²⁶ Neurath pedig kifejezetten tagadta ezt a lehetőséget, illetve elvetette, hogy a tudomány vagy a tudományos filozófia célja egy efféle redukció lenne – a tudományok *enciklopédiáját*, *nem rendszerét* kívánta kidolgozni, a tudományok hierarchikus rendszere iránti igényt eleve metafizikai indíttatásúnak tekintette. Az viszont, hogy bármely tárgyterület (a fizika, a biológia, a pszichológia, a szociológia, etc.) tudományosnak minősíthető mondatait egységes

²⁵ Vö. Carnap 1932, Carnap 1931–32/1972 és Carnap 1932/1998. A fizikalista fordulat történetét igen részletesen rekonstruálja Uebel 1991.

²⁶ Vö. Feigl 1963 illetve Carnap 1963b.

terminológiával fejezhessük ki, Carnap alapvető célkitűzése volt egész pályája során.²⁷

Carnapnak elsődleges célja tehát egy egységes tudományos fogalomrendszer kidolgozása volt, az *Aufbau*ban csakúgy, mint később. A metafizika-kritika pedig ennek a programnak mintegy a mellékterméke, járuléka volt.²⁸ Nézzük meg, hogy ennek az általános *Aufbau* értelmezésnek a fényében tartható-e a vád, hogy Carnap metafizika-kritikái, illetve ametafizikus filozófiai programja ellentmondásos.

4. Miért nem azonos a verifikálhatóság a konstruálhatósággal?

Először is, szemben a hagyományos értelmezéssel, erős érvek szólnak amellett, hogy a konstruálhatóság fogalma nem azonos a verifikálhatóságéval, tehát hogy a különbség nemcsak terminológiai. A legfontosabb indok emellett az, hogy az *Aufbau*ban kidolgozott empirikus fogalomrendszer tudományossága szempontjából *másodrendű*, hogy a fogalmakat a *szubjektív tapasztalatra* vezeti vissza. Ugyanis:

(1) Egy fogalom tudományosságának az általános kritériuma Carnap szerint nem a szubjektív tapasztalatokra visszavezethetőség, hanem az *objektivitás* és a *rendszerbe illesztettség*. *Objektivitás*on az értendő, hogy a fogalom jelentése ne tartalmazzon semmi olyan elemet, amely csak szubjektíve, egy bizonyos személy számára hozzáférhető. A *rendszerbe illesztettség*en pedig az, hogy egy fogalom csak fogalmak rendszerében kaphat jelentést, más fogalmakkal való logikai, szemantikai kapcsolatai révén, azazhogy egy fogalom jelentése nem adható meg *izoláltan*, más fogalmakra való hivatkozás nélkül.

(2) Másfelől Carnap a bázisul szolgáló *tapasztalatokat* is csak *formális strukturális* tulajdonságokra hivatkozva szándékozott meghatározni: a

²⁷ Vö. pl. az *Aufbau* 4. „The Unity of the Object Domain” szakaszával, vagy később „A fizika nyelv mint a tudomány egyetemes nyelve” c. tanulmánnyal (Carnap 1932/1998).

²⁸ Carnap intellektuális önéletrajzában hangsúlyeltolódásról beszél metafizika-kritikája jelentőségével kapcsolatban az *Aufbau* és későbbi radikálisabb írásai pl. „A metafizikai kiküszöbölése a nyelv logikai elemzésén keresztül”, vagy „A régi és az új logika” között.

redukciós bázisul szolgáló emlékhasonlósági relációban nem szerepel semmilyen *szubjektív minőség, fenomenális karakter*.

(3) Továbbá már az *Aufbauban* is hangsúlyozta, hogy a bázisnyelv lehetne a fizikai nyelv is (59), mi több, a fizikai nyelv is felépíthető többféle alapról, azaz újfent nem a szubjektív tapasztalat, hanem az objektivitás és a rendszerbe illesztettség az empirikus fogalmak tudományosságának a kritériuma.

5. Tényleg nem teljesítik a tudományosság/kognitív értelmesség fel-tételét a metafizikai állítások?

A tudományosság, avagy a kognitív értelmesség ilyen értelmezése mellett felvetődik a kérdés, hogy vajon tényleg semmilyen metafizikai állítás nem teljesíti ezeket? Carnap többféleképpen is érvel emellett. Egyfelől vannak, akik szerint van olyan metafizikai tudás, amelyre nem racionálisan, fogalmak segítségével lehet szert tenni, hanem – nemracionális – intuícióval vagy misztikus revelációval. Carnap az ilyenfajta tudás lehetőségét ellen a következőket írja:

„Kétségtelen, hogy vannak vallásos, illetve másfajta hitjelenségek, illetve intuíciók is; ezeknek fontos szerepük van, nemcsak a gyakorlati életben, hanem a megismerésben is. Mi több, elismerhetjük, hogy ezeknek a jelenségeknek a során valamit valahogy ‘megragadunk’, ez a képes beszéd azonban nem szabad, hogy ahhoz a feltevéshez vezessen, hogy ezeknek a jelenségeknek a révén tudásra teszünk szert. Amire szert teszünk, az egy bizonyos attitűd, egy bizonyos pszichológiai állapot, amely kétségkívül előnyös lehet ahhoz, hogy bizonyos belátásokat nyerjünk. Tudásról azonban csak akkor lehet szó, ha valamit megnevezünk és megfogalmazunk, ha egy állítást szavakba vagy másféle jelekbe foglalunk.”

„[...] Így például valamilyen megvilágosodáson vagy más személyek állításain alapuló hit vezethet tudáshoz, további vizsgálatok után, mivel ebben az esetben a hit ugyanazt jelenti, mint az igaznak tartás. Másfelől ha hit alatt valakinek egy olyan belső attitűdjét értjük, amelyet nem lehet fogalmilag kifejezni, akkor még csak az elmélet szférájában sem vagyunk, és az ilyen attitűd hatásai nem nevezetők tudásnak. Hasonló a helyzet az intuícióval. Vagy artikulálható eredménye van – ebben az esetben ezzel az artikulációval fogalmi formába önthetjük ezt az eredményt, és így a

fogalmi tudás törvényeinek alávethetjük – vagy máskülönben valami kimondhatatlanról van szó – ez esetben az intuíció nem tekinthető tudásnak. Még kevésbé lehet fenntartani, hogy ilyen módon megoldhatók olyan kérdések, amelyek a tudományon belül nem oldhatók meg. A kimondhatatlannal kapcsolatban nem beszélhetünk kérdésekről és válaszokról” (181).

Vannak azután a metafizika hagyományos lényeg- és létezésproblémái, például, hogy milyen természetű az agy és a tudat kapcsolata, milyen az okság, vagy a valóság általános természete (szellemi vagy anyagi); létezik-e elmefüggetlen külvilág, léteznek-e más elmék, létezik-e Isten.

Ezek ellen Carnap nem azzal érvelt, hogy a metafizikai lényeg- és létezéskérdések nem verifikálhatók, hanem azzal, hogy nem fogalmazhatók meg *semmilyen* konstrukciós rendszerben, ugyanis a megfogalmazásukhoz szükséges fogalmak nem konstruálhatók meg.

De vajon miért nem? A különböző metafizikai lényegkérdések megkonstruálhatatlansága mellett Carnap nem ugyanúgy érvelt. Nézzük először az agy-tudat viszony lényegére vonatkozó metafizikai kérdést. Egyfelől Carnap, Russell típuselméletére támaszkodva, a következő logikai meghatározásokat alkalmazza a fogalmak konstruálásában. Bizonyos tárgy logikai komplexumai azoknak a tárgyaknak, amelyekre redukálhatók. Az ilyen logikai komplexumok osztályok, amelyek nem azonosak elemeik összességével. Ez azt is maga után vonja, hogy egy ilyen tárgy és extenziója (azaz egy osztály és az osztály elemei) *allogének* egymással, nem *izogének*, mint egy osztály extenziójának az elemei.²⁹ Ezért az olyan kérdések, amelyek egy fogalom (tárgy) és az extenziója közötti viszonyra vonatkoznak, értelmetlenek,

²⁹ Carnap definíciója szerint két tárgy *izogén*, ha bármely propozicionális függvénynek van olyan argumentumhelye, ahol megengedett mind a két tárgy neve. Ebben az esetben fennáll, hogy bármely propozicionális függvény bármely argumentumhelyére vagy mind két név megengedett argumentum, vagy egyik sem az. Ha két tárgy nem izogén, akkor allogén. Például: az „x Németország egy városa” propozicionális függvénynek „Berlin” és “Párizs” is megengedett argumentuma, a “Hold” viszont nem. Berlin és Párizs tehát izogének, a Hold és Berlin, vagy a Hold és Párizs viszont allogének. Vö. 29–42.

mert a tárgyszférák összekeverésének (Sphärenvermengung, confusion of spheres) a hibájában vétkesek. Az ún. autopszichológiai tárgyak, azaz az individuális tudat tárgyai és a fizikai tárgyak különböző tárgyszférákba tartoznak. A tudattárgyak *redukálhatók* fizikai tárgyakra, de fordítva is, a fizikai tárgyak is redukálhatók a tudattárgyakra. Döntés kérdése, hogy melyik konstrukciós rendszert alkalmazzuk a tudományos tárgyak meghatározására. Ebből viszont *tisztán logikai (ti. típuselméleti) megfontolások* alapján következik, hogy a korreláló tudatállapotok és agyi állapotok viszonyára vonatkozó állításokat nem lehet értelmesen megfogalmazni, mert az ilyen állítások logikailag hibásak, ugyanis a tárgyszférák keverésének a hibáját követik el.

Ezt a bírálatot Carnap egy pozitív elképzeléssel is kiegészítette az agy-tudat problémáról, amelyet a konstrukciós rendszer nézőpontjából fogalmazott meg. Bár a metafizikai agy-tudat probléma, a dualizmus vs monizmus kérdése nem fogalmazható meg értelmesen, a dualizmus-monizmus kérdésnek van egy konstrukciós fogalmakra támaszkodó megfogalmazása is. A dualista nézet konstrukciós fogalmakkal (tehát az egyedül értelmes, tudományos módon) történő megfogalmazása Carnap szerint az lenne, ha a tudattárgyakat és a fizikai tárgyakat különböző bázistárgyakból kellene megkonstruálni; a dualizmus vagy monizmus kérdése tehát nem a független tárgyszférák számával kapcsolatos kérdés. Noha a tudattárgyak és a fizikai tárgyak szférája elkülönült, ebből nem következik, hogy valóban különböző fajta létezők lennének. A konstrukciós rendszerbeli *tárgyszféra* fogalmánál kevésbé félrevezető volna *rendezési formákról* (order-form) beszélni. Mivel Carnap szerint *önkéntesen sok* rendezési forma lehetséges, ezért nem értelmes a rendezési formákat valódi létezőtípusokkal azonosítani. Így a monizmus-dualizmus kérdésnek csak a báziselemek vonatkozásában van jelentősége. Mivel pedig mind a tudattárgyak, mind a fizikai tárgyak felépíthetők egyazon bázisból, ezért a monizmus-dualizmus vita konstrukciós rendszerbeli értelmezésében a monizmus mellett foglal állást. (Saját álláspontjával rokonnak tekinti Kant felfogását az agy-tudat problémáról (Natorp Kant értelmezését követve),³⁰ valamint Russell és Mach semleges monista nézeteit is (161).

³⁰ Natorp, 1912, 148.

Felvetődhet, hogy ez a felfogás mégiscsak egyfajta metafizikai fenomenalizmust von maga után, hiszen azt sugallja, hogy egyedül a báziselemek a valódi létezők, és ezek a báziselemek az *Aufbau* rendszere szerint a szubjektív tapasztalatok.³¹ Carnap azonban védekezhet azzal, hogy fizikai bázisra is felépíthető a tudományos konstrukciós rendszer (59), ezért az, hogy a bázis fenomenális, nem kötelez el a metafizikai fenomenalizmus mellett.

A valóság természetének metafizikai problémáját szintén ugyan ezen az alapon nyilvánítja értelmetlennek (170–178). Egyfelől megkülönbözteti a valóság konstrukciós és metafizikai fogalmát. A metafizikai valóság fogalma, amelyet „a megértő tudattól függetlenként” definiál, azért értelmetlen Carnap szerint, mert *semmilyen* konstrukciós rendszerben nem lehet megkonstruálni. Tehát nemcsak a tapasztalati bázisúban, azaz nem azért, mert a metafizikai valóság fogalma nem verifikálható, a szubjektív észlelési tapasztalatokra visszavezethetőség értelmében. (Más kérdés, hogy Carnap csak kinyilvánítja ezt a tézist, gyakorlatilag nem érvel mellette (176).) Másfelől azt is állítja, hogy konstrukciós rendszere megragadja a különféle metafizikai álláspontok *értelmes magját*, és ezeknek a nézeteknek (azaz a realizmus, idealizmus [objektív, szubjektív, szolipszista, transzcendentális], valamint a fenomenalizmus) a lényegi jegyei mind összhangban vannak a konstrukciós rendszer lényegi jegyeivel (177). E nézetek csak a metafizikai megfogalmazásukban állnak ellentmondásban egymással, a konstrukciós elméleten belül nem. Carnap *szándékolt* álláspontja világos: metafizika-kritikája a konstrukciós fogalomrendszer(ek) metafizikai semlegességén alapul, nem a verifikáció elvén.

³¹ Vö. Coffa hasonló vádjával, amely szerint Carnap megfogalmazásai, miszerint a tudományos tárgyak mind kvázi-tárgyak, egyedül a bázis tárgyak valódi tárgyak, mégiscsak idealizmust implicálnak („Scientific Idealism and Semantic Idealism”, in: Coffa 1991).

6. Tartható-e Carnap metafizika-kritikája az *Aufbau* programjának új értelmezése mellett?

Ez a kérdés megfogalmazható a következőképpen: mi indokolja, hogy a nem objektív és rendszerbe nem illesztett (izolált) fogalmakra támaszkodó metafizikai állítások nem bírnak tudományos jelentéssel, nem fejeznek ki tudást? Carnap válasza nyilván az lenne, hogy az objektivitás és rendszerszerűség *bármifajta* tudásállítással szemben támasztott követelmény. Ha a metafizika tudást kíván nyújtani, teljesítenie kell ezeket az általános feltételeket. További kérdés azonban, hogy mi igazolja ezt az elképzelést, tudniillik, hogy egy állítás tudományos mivoltának, tudásigényre jogosultságának éppen ezek lennének a kritériumai?

Ezzel kapcsolatban a hagyományos értelmezést elvetők között is megoszlanak vélemények: általánosan fogalmazhatunk úgy, hogy széles egyetértés van abban, hogy részben neokantiánus, részben konvencionalista elemek ötvöződnek ebben a tudásfelfogásban. Emellett szól Carnap számos releváns hivatkozása neokantiánus szerzőkre, nevezetesen Cassirerre, Natorpra és Bauchra (Cassirer 1910, Bauch 1911, 1914, Natorp 1910, 1912). Másfelől ismert, hogy Carnap a *Der Raum* című doktori disszertációja illetve 1920 és 1926 között megjelent művei neokantiánus ismeretelméleti alapokra épültek,³² valamint az is, hogy Carnap az *Aufbau* első verzióját is ebben az időszakban, 1922 és 1925 között írta.³³

További kérdés, hogy maga az *Aufbau* konstrukciós fogalomrendszere teljesíti-e az objektivitás és rendszerszerűség, azaz a tudományosság követelményét? Ha nem, akkor felvetődik, hogy az *Aufbau* metafizika-kritikája ezen értelmezés mellett sem megalapozott. Köztudott, hogy az *Aufbau* rendszerét súlyos kritikák érték, amelyeknek a hatására Carnap hamarosan el is vetette azt. Ezek egyike az volt, hogy az *Aufbau* konstrukciós rendszere, Carnap szándékai ellenére, nem interszubjektív, márpedig a tudományos fogalmaknak interszubjektíveknek kell lenniük, hiszen csak ekkor lehet a velük megfogalmazott állításokat interszubjektíve ellenőrizni. Carnap ugyan eleinte úgy vél-

³² Carnap 1922, Carnap 1923, Carnap 1924, Carnap 1925, Carnap 1926.

³³ Vö. Richardson 1998, 138–182. o.

te, hogy az interszubjektivitás követelményét teljesíti az *Aufbau* fenomenális bázisú konstrukciós rendszere, de később Neurath és Neider kritikái nyomán visszavonta ezt a nézetét. Az *Aufbau*ban ugyanis Carnap kétféleképpen próbálta megoldani a fogalmak interszubjektivitásának a problémáját. A 66. „Az autopszichológiai bázis és az objektivitás problémája” című szakaszban a következőképpen ír.

„Problémánk az, hogy hogyan juthat a tudomány interszubjektíve érvényes állításokhoz, ha minden tudományos tárgyat az individuális alany nézőpontjából kell megkonstruálni, azaz ha végső soron minden tudományos állítás tárgya csak az „én” tapasztalataim között viszonyok? [...] E probléma megoldása azon a tényen alapul, hogy noha az egyéni tapasztalatfolyamok *tartalma* teljességgel összehasonlíthatatlan, [...] minden tapasztalatfolyamnak megegyeznek bizonyos *strukturális tulajdonságai*. Ha mármost a tudománynak objektívnek kell lennie, akkor az ilyen strukturális tulajdonságokra vonatkozó állításokra kell, hogy korlátozza magát[...].

Az objektivitás tehát azon a feltevésen alapul, hogy „az adott” bizonyos strukturális tulajdonságai minden egyén számára azonosak.

Másfelől viszont, amikor Carnap valóban nekiáll, hogy megmutassa, konstrukciós rendszerének fogalmi interszubjektívek, másféle megközelítést alkalmaz. Nem a tapasztalat minden alany számára közös strukturális tulajdonságaiból indul ki, hanem a konstrukciós rendszeren belül, azaz a *szolipszista bázisról* próbálja meg rekonstruálni a fogalmak interszubjektivitását. Az interszubjektivitás eszerint azokra a korrespondenciákra épül, amelyek az alany körüli tér-idő viszonyok *saját* meghatározásai és azok között a tér-idő viszony meghatározások között állnak fenn, amelyeket az alany *mások* tér-idő viszony meghatározásaiként konstruál meg. Azaz az interszubjektivitás a *szolipszista nézőponton belül* konstruálódik.³⁴

„'M világának' (a másik világának) (korábban bemutatott) megkonstruálási módjából következik, hogy ezen világ és az 'én világom' között létezik egy bizonyos analógia; pontosabban a konstrukciós rendszer mint egész (S) és 'M konstrukciós rendszere' (S_m) között. Ne felejtjük el azon-

³⁴ Vö. 146–149.

ban, hogy S_m csak S egy részrendszere; M világa az én világomon belül van konstruálva; nem úgy kell tekinteni, mint amit M alakított ki, hanem amit én alakítottam ki M számára [...] S és S_m fizikai téridőbeli világa között fennáll egy egy-egyértelmű megfelelés a következő módon: azok a téridőbeli viszonyok, amelyek S_m -ben fennállnak a fizikai világ pontjai között, fennállnak a megfelelő S-beli pontok között is. [...] nevezzük ezt a megfelelést *interszjektív korrespondenciának*. S és S_m két interszjektív korrespondenciában álló tárgya 'ugyanazt' a tárgyat reprezentálja (realista nyelven megfogalmazva), egyszer általam azonosítva, másszor M által" (146).

Nyilvánvaló, hogy ez a konstrukciós módszer nem biztosítja a tudományos állítások interszjektivitását: az ugyanis, hogy egy szolipszisztikus világban korrespondencia áll fenn az alany és az alany nézőpontjából rekonstruált más személyek tapasztalatai között, nem igazolja, hogy a szolipszisztikus nyelv mondatai interszjektíve ellenőrizhetők. Az interszjektív ellenőrizhetőség legfeljebb az első megközelítés alapján lehetséges, amely azonban nem szolipszista, hanem realizmust feltételez más személyek és tapasztalataik vonatkozásában.³⁵

Egy másik ellenvetés az *Aufbau* fogalomrendszerének objektivitásával kapcsolatban, hogy a fogalmak meghatározásából nem sikerült teljesen kiiktatni a szjektív elemet. Carnap, szándékai szerint, a rendszer minden fogalmáról kizárólag strukturális definíciót kívánt adni, beleértve a bázisrelációt, az emlékhasonlósági viszonyt. Itt azonban felmerült az a probléma, hogy a tisztán strukturális definíciók nem határozzák meg (aluldeterminálják), hogy valójában mely relációról van szó: tetszőleges számú reláció rendelkezhet olyan strukturális tulajdonságokkal, amelyekkel az R emlékhasonlósági reláció, honnan tudjuk, hogy a definíció éppen az R-t határozza meg? Carnap javaslata az volt, hogy a definíciót ki kell egészíteni: az emlékhasonlósági reláció az, amelyik a megfelelő strukturális tulajdonságokkal rendelkezik és „megalapozott” (founded), vagy „természetes”. Más szóval azon relációk közül, amelyek az illető strukturális tulajdonságokkal rendelkeznek, az R-reláció az, amelyik a tapasztalatban adódik. Ezzel azonban, a bírálók szerint, Carnap egy nemlogikai fogalmat ve-

³⁵ Vö. Uebel 1991, 90–96. o.

zetett be a fogalomrendszer megalapozásába, és ezzel aláásta a fogalomrendszer objektivitását.³⁶

További problémát jelenthet az *Aufbau* metafizika-semlegességével kapcsolatban a logika státuszának a kérdése. Carnap szerint a konstrukciós rendszer objektivitásának további alapja az a feltevés (a fentiek mellett), hogy a fogalmak meghatározásában használt logika, nevezetesen a russelli típuselméleti logika, az *egyetlen helyes* logika. De vajon hogyan értelmezi Carnap ennek a logikának a státuszát? Nos ezzel kapcsolatban nemigen találunk explicit állásfoglalást Carnap korabeli publikációiban. Richardson meggyőző interpretációja szerint Carnap felfogása a logika státuszáról (nem a *tartalmáról*) az *Aufbau* megírása idején bizonyos neokantiánus elképzelésekhez állt közel. Eszerint a logika szerepe transzcendentális: értelmes állításokat csak és kizárólag logikai nyelven lehet megfogalmazni.³⁷ Ezzel az elképzeléssel szemben azonban felvethető, hogy metafizikai (platonista vagy transzcendentális idealista) előfeltevéseket rejt magában.³⁸

7. Konklúzió

A fentiekben remélhetőleg sikerült meggyőzően bemutatni, hogy az *Aufbau*beli metafizika-kritika lényege nem a verifikacionizmus, így az *Aufbau* metafizika-kritikája elleni vád, amely az *Aufbau* hagyományos radikális empirista értelmezésén alapul, nem áll meg. Másfelől persze, úgy tűnik, a tudományos fogalmak *Aufbau*ban vázolt rendszere nem tartható, amint azt maga Carnap is belátta. Így ha Carnap metafizika-kritikája konkrétan csak ezen a rendszeren alapulna, akkor a metafizika-kritika is vele bukna. Carnap azonban már itt is hangsúlyozta, hogy másféle metafizika-semleges tudományos nyelv is lehetséges, nevezetesen a fizikai nyelv: az *Aufbau* fenomenális bázisú konstrukci-

³⁶ Vö. pl. Friedman 1987. Vita tárgya, hogy mennyire fatális a „megalapozottság” bevezetése az objektivitására nézve.

³⁷ Vö. Richardson „The Fundamentals of neo-Kantian Epistemology”, in: Richardson 1999, 116–138.

³⁸ Vö. Richardson 1999, 134–138.

ós rendszere elleni érvekből nem következik, hogy semmilyen ametafizikus fogalomrendszer nem kivitelező.

Ha elfogadjuk, hogy Carnap átfogó programja az egységes tudományos nyelv megalkotása volt, akkor természetesen adódik a javaslat, hogy Carnap átfogó érve a metafizikai állítások értelmetlensége mellett az, hogy a metafizikai állítások nem fogalmazhatók meg az egységes tudományos nyelven. A tekintetben, hogy mi tekinthető egy nyelv tudományossága kritériumának, Carnap nézetei változtak. A szintaktikai fordulat nyomán a tudományos állítások és a metafizikai állítások megkülönböztetés új eszközeként Carnap a tartalmi és formai beszédmód megkülönböztetését vetette be: eszerint metafizikaiak az olyan tartalmi módban megfogalmazott mondatok, amelyeket nem lehet formális módban megfogalmazni. A szintaktikai megközelítéssel párhuzamosan formálódott ki a logikai tolerancia elve, az a javaslat, hogy különböző logikai rendszerek lehetségesek, amelyek között csak pragmatikus szempontok alapján lehet választani. Ezzel a nézettel szemben nem állnak a logika *Aufbaubeli* transzcendentális értelmezése (illetve általában a logikai monizmus) metafizikai elkötelezettségével kapcsolatos vádak. Később a nyelvi kerethez képest külső és belső kérdések megkülönböztetése jelent meg mint új elem.³⁹

Carnap *Aufbau* utáni metafizika-kritikában természetesen szerepe volt a verifikálhatósági elvnek is. A jelentés verifikációs elméletet Wittgensteintől származtatta,⁴⁰ a verifikálhatóság, mint a metafizikai állítások értelmetlenségének a kritériuma explicite először a *Scheinprobleme der Philosophie*-ben jelent meg.⁴¹ Mi több, Carnap pályája vé-

³⁹ Vö. „Empirizmus, szemantika és ontológia” (Carnap 1950/1986). Számos értelmező szerint a külső/belső megkülönböztetés előzményei megtalálhatók a *Syntaxban* (pl. ez Quine véleménye, vö. Quine 1951 és Quine 1966), sőt a *Scheinproblemeben* illetve az *Aufbauban* is. Szerintem, noha kétségkívül vannak hasonlóságok, ezek a megkülönböztetések jelentősen eltérnek, elsősorban a megkülönböztetésekhez kapcsolódó háttérfeltevések különbözősége miatt.

⁴⁰ Vö. Carnap 1963a.

⁴¹ Az, hogy az *Aufbau* metafizikakritikai eszközei közé szokás sorolni a verifikálhatósági elvet, számos egyéb (részben általam is érintett) ok mellett talán annak is köszönhető, hogy az *Aufbau* és a *Scheinprobleme der Philosophie* egyaránt 1928-ban jelent meg, mi több, a későbbi kiadásban rendszerint egybekötve. Ez azt sugallja, mintha a *Scheinprobleme* csak mintegy kiemelné, részle-

géig fenntartotta a kognitív értelmesség valamilyen kritériumát. Az egyre puhuló kritériumok magja az a nézet volt, hogy az olyan állítások, amelyeknek nincs semmilyen (bármily áttételes) empirikusan megfigyelhető következményük, nem tekinthetők empirikus(an értelmes) állításoknak.⁴² Mindazonáltal a verifikacionizmus Carnap későbbi metafizika-kritikájának is csupán az egyik szála volt.

Hivatkozások

Baker, Gordon 1988: *Wittgenstein, Frege and the Vienna Circle*. Oxford and New York: Basil Blackwell.

Bauch, Bruno 1911: *Studien zur Philosophie der exakten Wissenschaften*. Heidelberg: Carl Winter.

Bauch, Bruno 1923: *Wahrheit, Wert und Wirklichkeit*. Leipzig: Felix Meiner.

Carnap, Rudolf 1922: „Der Raum. Ein Beitrag zur Wissenschaftslehre”. *Kant-Studien* Ergänzungshefte Nr. 56.

Carnap, Rudolf 1923: „Über die Aufgabe der Physik und die Anwendung des Grundsatzes der Einfachtheit”. *Kant-Studien* 28 (1/2), 90–107.

Carnap, Rudolf 1924: „Dreidimensionalität des Raumes und Kausalität: Eine Untersuchung über den logischen Zusammenhang zweier Fiktionen”. *Annalen der Philosophie und Philosophischen Kritik* 4 (3), 105–130.

tesebben kifejténé az *Aufbau* metafizikakritikai érveit. Az *Aufbau* első verzióját azonban Carnap 1922 és 1925 között írta, amikor még a neokantiánus nézetek sokkal erősebb hatást gyakoroltak rá, és amikor még nem hatott rá a *Tractatus*, amelyet részletesen csak már bécsi tartózkodása idején elemzett végig. Az 1927 végén íródott *Scheinprobleme der Philosophie* verifikacionista metafizikakritikája viszont már magán viseli a *Tractatus* hatását, mint Carnap által is elismerte. (Abba a bonyolult kérdésbe most nem mennék bele, hogy hogyan értette, vagy értette félre Carnap Wittgensteint.)

⁴² Vö. Carnap 1963a és Feigl 1963.

- Carnap, Rudolf 1925: „Über die Abhängigkeit der Eigenschaften des Raumes von denen der Zeit“. *Kant-Studien* 30 (3/4), 331–345.
- Carnap, Rudolf 1926: „Physikalische Begriffsbildung“. In: Ungerer, Emil (ed.): *Wissen und Wirken, Einzelschriften zu den Grundfragen des Erkennens und Schaffens* 39. Karlsruhe: Verlag G. Braun.
- Carnap, Rudolf 1928: *Der Logische Aufbau der Welt*. Leipzig: Felix Meiner. Angolul George, Rolf A. (ford.) 1967: *The Logical Structure of the World. Pseudoproblems in Philosophy*. Berkeley: University of California Press.
- Carnap, Rudolf 1928: *Scheinprobleme in der Philosophie*, Berlin: Weltkreis.
- Carnap, Rudolf 1930/1972: „A régi és az új logika“. In: Altrichter, Ferenc (szerk.): *A Bécsi Kör filozófiája*. Budapest: Gondolat.
- Carnap, Rudolf 1931–32/1972: „A metafizika kiküszöbölése a nyelv logikai elemzésén keresztül“. In: Altrichter, Ferenc (szerk.): *A Bécsi Kör filozófiája*. Budapest: Gondolat.
- Carnap, Rudolf 1932/1998: „A fizikai nyelv mint a tudomány egyetemes nyelve“. In: Laki, János (szerk.): *Tudományfilozófia*. Budapest: Osiris–Láthatatlan Kollégium,
- Carnap, Rudolf 1932: „Psychologie in physikalischer Sprache“. *Erkenntnis* 3, 107–142.
- Carnap, Rudolf 1934: *Logische Syntax der Sprache*. Wien: Springer. Angolul: *The Logical Syntax of Language*. London: Kegan Paul, Trench and Trubner, 1937.
- Carnap, Rudolf 1936/1972: „Filozófia és logikai szintaxis“. In: Altrichter, Ferenc (szerk.): *A Bécsi Kör filozófiája*. Budapest: Gondolat.
- Carnap, Rudolf 1950/1986: „Empirizmus, szemantika és ontológia“. In Copi, Irving M., Gould, James (szerk.): *Kortárs tanulmányok a logikaelmélet kérdéseiről*. Budapest: Gondolat.
- Carnap, Rudolf 1963a: „Intellectual Autobiography“. In: Schilpp, Paul Arthur (szerk.): *The Philosophy of Rudolf Carnap*. LaSalle: Open Court.

- Carnap, Rudolf 1963b: „Reply to Feigl“. In: Schilpp, Paul Arthur (szerk.): *The Philosophy of Rudolf Carnap*. Lasalle: Open Court.
- Cassirer, Ernst 1910: *Substanzbegriff und Funktionsbegriff*. Berlin: Bruno Cassirer.
- Devitt, Michael, Sterelny, Kim 1987: *Language and Reality. An Introduction to the Philosophy of Language*. Oxford: Basil Blackwell.
- Feigl, Herbert 1963: „Physicalism and the Unity of Science“. In: Schilpp, Paul Arthur (szerk.): *The Philosophy of Rudolf Carnap*, Lasalle: Open Court.
- Friedman, Michael 1999: *Reconsidering Logical Positivism*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Goodman, Nelson. 1963: „The Significance of ‘Der logische Aufbau der Welt’“. In: Schilpp, Paul Arthur (szerk.): *The Philosophy of Rudolf Carnap*, Lasalle: Open Court.
- Griffin, Nicholas 2003: „Introduction“. In Griffin, Nicholas (szerk.): *The Cambridge companion to Bertrand Russell*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Haack, Susan 1977: „Carnap’s Aufbau: Einige kantische Reflexionen“. *Ratio* 19, 128–163.
- Kambartel, Friedrich 1968: *Erfahrung und Struktur-Bausteine zu einer Kritik des Empirismus und Reduktionismus*. Frankfurt a. M.: Suhrkamp.
- Kese, R 1988: „Wissensrepräsentationen, Bedeutung und Reduktionismus. Einige neopositivistische Wurzeln der KI“. In: Heyer, G., Krems, J., Gorz, G. (Hrsg.): *Wissensarten und ihre Darstellungen*, Berlin/Heidelberg: Springer.
- Moulines, Ulysses 1973: *La estructura del mundo sensible. Sistemas fenomenalistas*. Barcelona: Ariel.
- Moulines, Ulysses C. 1991: „Making Sense of Carnap’s ‘Aufbau’“. *Erkenntnis* 35, 263–286.
- Natorp, Paul 1910: *Die logischen Grundlagen der exakten Wissenschaften*. Leipzig und Berlin: B. G. Teubner.

- Natorp, Paul 1912. *Allgemeine Psychologie nach kritischer Methode*. Tübingen: Mohr.
- Coffa 1991. *The Semantic Tradition from Kant to Carnap*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Quine, Willard Van Orman 1951: „On Carnap’s Views on Ontology”. *Philosophical Studies* 2, 65–72.
- Quine, Willard Van Orman 1966: „Carnap and Logical Truth”. In: *The Ways of Paradox and Other Essays*. New York: Random House, 107–32.
- Quine, Willard Van Orman 1969: „Existence and Quantification”. In: *Ontological Relativity and Other Essays*. New York: Columbia University Press: 20–43.
- Richardson, Alan W. 1992: „Metaphysics and Idealism in the *Aufbau*”. *Grazer Philosophische Studien* 43, 45–72.
- Richardson, Alan W. 1999. *Carnap’s Construction of the World. The Logical Aufbau and the Emergence of Logical Empiricism*. Cambridge, Cambridge University Press.
- Runggaldier, Edmund 1984: *Carnap’s Early Conventionalism*. Amsterdam: Rodopi.
- Russell, Bertrand 1959/1968: *Filozófiai fejlődésem*. Budapest, Gondolat.
- Russell, Bertrand 1914: *Our Knowledge of the External World as a Field for Scientific Method in Philosophy*. Chicago and London: Open Court.
- Schlick, Moritz 1913: „Gibt es intuitive Erkenntnis?”. *Vierteljahresschrift für wissenschaftliche Philosophie und Soziologie* 37, 472–488.
- Uebel, Thomas E. 1992: *Overcoming Logical Positivism from Within*. Amsterdam and Atlanta: Rodopi.
- Vuillemin, Jules. 1971: *Logique et monde sensible*. Paris: Flammarion.

SUMMARY

Carnap's early criticism of metaphysics

The best known feature of Vienna Circle philosophy and within that Carnap's thought, is the radical antimetaphysical attitude, according to which all metaphysical views are meaningless: questions about the existence of God, the soul, the mind-independent world, or the nature of causation, reality in general, or the psychophysical nexus are not only unanswerable, but literally senseless. The stereotypical view had been, and outside the circles of analytic philosophy still seems to be, that Carnap's criticism of metaphysics was based essentially on his verificationism. This view is often accompanied by the claim that these verificationist attacks against metaphysics are inconsistent. However, Carnap's arguments against meta-

physics are arguably much richer, those based on verificationism are representing only one – and possibly not even the most important – strand. In this paper I concentrate on Carnap's early criticism of metaphysics, as expounded in his *Der logische Aufbau der Welt*. I reconstruct his various arguments against metaphysical tenets, and argue that these are not based on a verificationist criterion of meaningfulness. Hence the arguments against Carnap's antimetaphysical or ametaphysical stance, which describe it as founded on verificationism, go astray. Further, I also consider diverse interpretations of the *Aufbau*, and some other objections to Carnap's claim about the metaphysical neutrality of his constructional system.